

Суб'єкт досліджуваного адміністративного правопорушення загальний, тобто фізична осудна особа, що досягла на момент вчинення правопорушення 16 років; а адміністративного правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 51 – спеціальний, тобто особа, яка протягом року була піддана адміністративному стягненню за вчинення правопорушення, передбаченого статтею 51 КУпАП, і повторно вчинила дане правопорушення.

Суб'єктивна сторона проступку характеризується виною, що виражається у формі прямого умислу, як правило, з корисливими мотивами і з метою наживи.

Таким чином, нами розкрито особливості складу адміністративного правопорушення, передбаченого статтею 51 КУпАП, що сприятиме правильному розумінню і застосуванню норм чинного адміністративно-деліктного законодавства, вірній кваліфікації відповідних протиправних діянь.

Список використаних джерел

1.Адміністративне право: підручник / Ю.П. Битяк (кер. авт. кол.), В.М. Гаращук, В.В. Богущкий та ін.: за заг. ред. Ю.П. Битяка, В.М. Гаращука, В.В. Зуй. 2-е вид., перероб. та допов. Х.: Право, 2013. 656 с.

2.Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-Х / База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення – 18.02.2020 р.)

3.Кодекс України про адміністративні правопорушення: Науково-практичний коментар / Р.А. Калюжний, А.Т. Комзюк, О.О. Погрібний та ін.; К.: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2007. 781 с.

4.Податковий кодекс України від 02.12.2010 року № 2755-VI / База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення – 17.02.2020 р.)

5.Про Державний бюджет України на 2020 рік. Закон України від 14 листопада 2019 року № 294-IX / База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/294-20#Text> (дата звернення – 17.02.2020 р.)

Науковий керівник: д. ю. н., доцент Комзюк В. Т.

*Макаренко Д.В., Бабенко В.М., Крюк І.О., Джолос С.В.
Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького*

ОСОБЛИВОСТІ ТЕОРІЇ ПРИРОДНОГО ПРАВА І СУСПІЛЬНОГО ДОГОВОРУ У ПОГЛЯДАХ НІМЕЦЬКИХ ПРОСВІТНИКІВ ЕПОХИ БАРОКО

У сучасності, теорії природного права та суспільного договору, які були особливо популярними у XVII – XVIII ст., традиційно розглядаються як ідейні витoki демократії, прав людини, верховенства права, правової держави, громадянського суспільства та інших політико-правових стовпів ліберальної ідеології Західної цивілізації. Разом із тим, не слід забувати, що кожен мислитель тієї прекрасної, великої і славетної епохи розробив власне неповторне та унікальне вчення, основні висновки якого можуть істотно відрізнитися від доробку його сучасників.

Таким чином, у межах цієї розвідки ми ставимо собі за мету вшанувати пам'ять та розкрити особливості політико-правових поглядів видатних німецьких мислителів XVII – XVIII ст. – барона Самуїла фон Пуфендорфа (1632-1694), Готфріда Вільгельма Лейбніца (1646-1716), Християна Томазія (1655-1728), Християна фон Вольфа (1679-1754), які на основі ідей природного права і суспільного договору сформулювали свої неповторні вчення, в яких розкрили сутність та єство держави і права та обґрунтували культ державності, законності і правопорядку, що зберігає свою актуальність і понині.

Зауважимо, що прихильниками концепції природного права і суспільного договору, починаючи з часів Стародавнього Світу, була величезна кількість мислителів, включаючи таких, як Мо-цзи [1, с. 18], Сократ, Платон, Арістотель [2], Епікур, Г. Гроцій, Т. Гоббс, Б. Спіноза, Дж. Локк, Ж.Ж. Руссо [3, с. 132], О.М. Радищев, Дж. Мільтон, Дж. Лілберн, О. Сідней, С. фон Пуфендорф, Х. Томазій, Х. фон Вольф [4] та ін.

П. Новгородцев зазначає, що «Англійська школа (природного права) стояла ближче до практичних подій часу, до тої політичної боротьби, в якій міцніла англійська політична

свобода. Внаслідок цього англійські вченні отримали набагато більш радикальний характер» [5, с. 887]. При цьому, Дж. Локк вчив, що народ, як рівноправна сторона суспільного договору, має природне право у будь-який час його розірвати, особливо у разі, якщо влада порушує закони і править неефективно або тиранічно [6, с. 384-405].

Водночас, враховуючи наскільки суттєвих потрясінь зазнала Священна Римська імперія германської нації за часів Реформації XVI ст. та Тридцятилітньої війни 1618-1648 рр., цілком природно, що німецькі мислителі-просвітники XVII – XVIII ст. прагнули за допомогою теорії природного права і суспільного договору обґрунтувати не право на повстання (яке би забило останній цвях у труну німецької державності), а навпаки, сильну державу та абсолютизм, які забезпечили би порядок і благоденство. Тож, розглянемо вчення німецьких мислителів тієї епохи про природне право і суспільний договір дещо детальніше.

Його милість ясновельможний барон Самуїл фон Пуфендорф (1632-1694) був першим у Німеччині мислителем, який розпочав створювати світську юридичну науку. Він вважав, що право повинно узгоджуватися з законами розуму незалежно від релігійних догм та чинного законодавства. На думку мислителя, збільшення кількості народонаселення спричинило побоювання людей щодо можливого зла, яке може бути заподіяне людським егоїзмом, тому люди утворюють державу, яка би забезпечила взаємну користь і безпеку. Держава утворюється в результаті суспільного договору, що складається з двох угод: перша – це домовленість між людьми щодо об'єднання та вибору форми правління, друга – це домовленість між людьми та обраними ними правителями про обов'язок підданих підкорятися правителю й обов'язок правителя піклуватися про підданих для забезпечення їхньої безпеки та загальної користі. При цьому, найкращою формою правління є необмежена монархія, адже саме вона найбільшою мірою придатна для забезпечення суспільного порядку та безпеки підданих. Люди втратили природну свободу під час утворення держави, яка одержала право їх карати в ім'я загального блага. Своєрідним наслідком державотворення та суспільного договору є не тільки князівський абсолютизм, але й кріпацтво, яке являє собою добровільний договір між панамі і кріпаками, які, не маючи роботи та засобів до існування, добровільно погодилися стати підданими дворян заради власної вигоди. Втім, навіть за таких обставин, люди зберігають свободу переконань і віросповідання, але не право чинити опір владі [7, с. 85-86]. При цьому, саме держава є основним гарантом безпеки людей [1, с. 107-108].

У свою чергу, Готфрід Вільгельм Лейбніц (1646-1716) розвивав концепцію природного права та виступав за єдність німецьких держав. У вченні Г.В. Лейбніца поєднуються розум і віра, ідеї правової і поліцейської держави, демократії та абсолютизму. На думку мислителя, держава виникає у результаті суспільного договору, при цьому, суб'єктом влади є сама держава, а не особа правителя [8, с. 531].

Послідовник С. фон Пуфендорфа, Християн Томазій (1655-1728), розробляв вільну від теології політико-правову науку, однак вважав, що природне право дароване Богом, водночас, держава виникає в результаті суспільного договору, а не Божого промислу. На думку мислителя, люди често- і користолюбні, що заважає їм жити у мирному спілкуванні між собою [7, с. 86-88]. Мораль подібна до поради учителя і забезпечується переконанням, натомість право – це настанова правителя, яка забезпечується примусом [1, с. 108]. Для мудрих людей достатньо поради, тоді як для дурних необхідний примус, тож державна влада рятує людей від страху перед шкодою, яку можуть заподіяти дурні. Держава, за Х. Томазієм, виникає в результаті двох суспільних договорів – угоди про об'єднання у державу та угоди про призначення правителя. Головна мета влади полягає у збереженні миру у суспільстві, при цьому, найкращою та найвеличнішою формою правління є монархія. Передумовою влади монарха є згода народу, тож, останній не має права вдаватися до насильства і чинити опір першій. Водночас, влада не повинна зазіхати на свободу думки, переконань, віросповідання та особисте життя підданих [7, с. 86-88].

У свою чергу, за допомогою концепції природного права Християн фон Вольф (1679-1754) обґрунтував ідеї освіченого абсолютизму, поліцейської держави та етатизму. На думку мислителя, у природному стані люди жили сім'ями, але не мали достатніх засобів для

удосконалення. Сім'ї вирішили об'єднатися у державу для досягнення загального добробуту, безпеки, удосконалення. Народ передав свою верховну владу урядові, тобто з утворенням держави народ сам обмежив свою свободу. Так само, кожна людина має право обмежити свою свободу і відати себе у рабство, звідки, власне, і виникає поділ людей на панів і кріпаків. Найкраща форма держави – монархія. Закони держави – це практичне втілення природного закону, що дає свободу, необхідну для виконання обов'язків; при цьому, межі цієї свободи визначаються владою держави, владою освіченого монарха, що піклується про загальне благо та регламентує всі сфери людської діяльності. Для забезпечення загального добробуту монарх повинен мати необмежену владу у питаннях війни і миру, законодавства, судочинства, призначення чиновників. Монарх повинен бути добродішним, любити свій народ, знати науку державного управління, оточувати себе розумними радниками, не чинити сваволі. Піддані повинні беззастережно підкорюватися монарху, оскільки опір державній владі загрожує суспільству поверненням до природного стану з усіма його недоліками і загрозами [7, с. 88-90].

Отже, слід зазначити, що, загалом, німецькі мислителі епохи бароко – барон С. фон Пуфендорф, Г.В. Лейбніц, Х. Томазія, Х. фон Вольф – за допомогою ідей природного права і суспільного договору легітимізували та раціоналізували існуючі монархії, пропагували культ держави та запровадженого нею правопорядку [1, с. 107-109; 7, с. 84-90], обґрунтовували князівський і освічений абсолютизм, поліцейську державу, етатизм, кріпацтво і панщину тощо.

Також, слід мати на увазі, що німецький педантизм, прагнення до порядку та консервативні настрої знайшли подальше відображення у працях мислителів історичної школи права (Г. фон Гуго, Ф.К. фон Савіньї, Г.Ф. Пухта), які, піддаючи критиці ідеї природного права і суспільного договору, захищали монархію, феодалізм, кріпосництво, звичаєве право, заперечували кодифікацію права, поділ влад і право народу на повстання [7, с. 138-142], тобто творчо розвинули і продовжили антиліберальні напрацювання барона С. фон Пуфендорфа, Г.В. Лейбніца, Х. Томазія, Х. фон Вольфа.

Таким чином, підсумовуючи викладене, ми дійшли таких висновків:

1. Теорія природного права і суспільного договору, за своєю сутністю, є значно більш масштабною, ніж звичайна політико-правова доктрина, та являє собою своєрідну метаконцепцію, чи, точніше, підхід до розуміння державно-правових явищ.

2. Договірний і природно-правовий підхід до розуміння держави і права дає змогу розкрити їхнє ество у всій його багатоманітності і багатогранності та обґрунтувати діаметрально-протилежні, як ліберальні, так і консервативні, погляди на сутність політико-правових явищ.

3. На нашу думку, наведені вище ідеї природного права і суспільного договору у викладі С. фон Пуфендорфа, Г.В. Лейбніца, Х. Томазія, Х. фон Вольфа якнайкраще розкривають ество та сутність політико-правових явищ та природу держави і права, оскільки основою державності є владарювання, яке немислиме без підкорення підвладних владарюючим. Звідси впливає справедливості думки про те, що утворення та діяльність держави неможливі за умови рівності сторін суспільного договору, тобто без обмеження природної свободи людей та без права, що має примусовий характер. Таким чином, ідея сильної держава, що має значну владу та істотно втручається у буття суспільства для забезпечення загального благоденства, впливає з теорії природного права і суспільного договору та, загалом, якнайкраще відповідає еству та призначенню державності.

Список використаних джерел і літератури

1. Історія вчень про державу і право : підручник / за ред. проф. Г.Г. Демиденка, проф. О.В. Петришина. Харків: Право, 2009. 256 с.

2. Бобровник С.В. Природне право // Юридична енциклопедія: в 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко та ін. Київ: Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2003. Т. 5: П-С. URL: https://leksika.com.ua/18990927/legal/prirodne_pravo (дата звернення 13.03.2021 р.).

3. Романюк А. Договір суспільний // Політична наука. Словник: категорії, поняття і терміни. За ред. Б. Кухти. Львів: Кальварія, 2003. С. 132.

4. Тимошенко В.І. Договірна теорія походження держави // Юридична енциклопедія: в 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко та ін. Київ: Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 1998. Т. 2: Д-Й. URL: https://leksika.com.ua/17190303/legal/dogovirna_teoriya_pohodzhennya_derzhavi (дата звернення 13.03.2021 р.).

5. Новгородцев П. Право естественное // Энциклопедический словарь. Издатели Ф.А. Брокгаузь, И.А. Ефронь. Том XXIV-А: Полярныя сіянія – Прая. Санкт-Петербург: Типо-Литографія И.А. Ефрона, 1898. С. 885-890.

6. Локк Дж. Сочинения: в 3 т. Москва: Мысль, 1988. Т. 3. 623 с.

7. Кормич А.І. Історія вчень про державу і право: навчальний посібник. Київ: Правова єдність, 2009. 312 с.

8. Мошковская Ю.Я. Лейбниц // Советская историческая энциклопедия: в 16 т. Гл. ред. Е.М. Жуков. Москва: Советская энциклопедия, 1965. Т. 8: Кошала – Мальта. С. 530-532.

Науковий керівник: канд. юрид. наук, доц. Дзолос С.В.

Наріжна А.В.

Черкаський національний університет ім. Б.Хмельницького

ДЕМОКРАТИЧНИЙ РЕЖИМ: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ

У світі існують різні форми державних режимів, проте найбільш поширеною та такою, що найчастіше офіційно закріплюється в конституціях, є саме демократична. Незважаючи на значну популярність, слід мати на увазі, що демократична форма державного режиму (так само, як і будь-яка інша), має як позитивні, так і негативні риси; при цьому, їх співвідношення та вираження значною мірою зумовлюються специфікою конкретної держави, особливостями розвитку суспільства тощо, що, власне, й обумовлює потребу виявити сутність, переваги та недоліки демократичного режиму.

Насамперед, варто з'ясувати, що ж являє собою демократія.

Демократія – це політичний режим, за якого єдиним легітимним джерелом влади в державі визнаються її громадяни. Управління державою може здійснюватися як безпосередньо народом (пряма демократія), так і через представницькі органи (представницька демократія). Даний термін є складним словом, утвореним з основ грецького іменника δῆμος («народ»), і χράτέω («правити, володіти; бути сильним»), що походить від χράτος («сила, влада») [1, с. 31]. Тобто, у перекладі з грецької мови, «демократія» означає «народне управління» або «влада народу». Проблематикою демократії та демократичного режиму цікавилися безліч науковців, серед яких, насамперед, слід згадати таких мислителів, як: Платон, Арістотель, Б. Спіноза, Ш.Л. де Монтеск'є, Ж.Ж. Руссо, А.А.Ш. Клерель де Токвіль та ін.

Демократична держава, на думку Б. Спінози, «найбільш природна і найбільше наближається до свободи, яку природа відпускає кожному. У демократії кожний переносить своє природне право не на іншого, позбавивши себе на майбутнє права голосу, а на більшу частину суспільства, членом якого він є сам. Тому всі в демократії, як колись у природному стані, є рівними. Демократичний устрій держави забезпечує розумність законів, а отже, і свободу. Тільки той вільний, хто, не кривлячи душею, живе, керуючись самим лише розумом. Розумність законів у демократії гарантується тим, що вони приймаються численними зборами, в яких навзаєм тлумачаться суперечливі пристрасті. У демократичній державі всі домовляються за загальним рішенням діяти, а не судити й розмірковувати, тобто, оскільки всі люди не можуть мислити однаково, вони домовляються про те, що силу має те рішення, яке дістало найбільшу кількість голосів. Підкорення цьому початковому рішенням забезпечує загальні рівність і свободу» [2, с. 182]. У свою чергу, Ш.Л. Монтеск'є стверджував, що «Демократія тотожна народному суверенітету, але не означає загальної участі всіх в управлінні. Народ доручає здійснювати свою владу обраним уповноваженим. Саме це відрізняє демократичну державу від інших форм правління» [3, с.16]. Варто зазначити, що і сьогодні думки Ш.Л. Монтеск'є про демократію як народний суверенітет залишаються актуальними. (Втім, про народ, як джерело влади, тобто про народний суверенітет, писав свого часу і Ж.Ж. Руссо.) А. де Токвіль писав у книзі «Старий порядок і революція»: «Значення